

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Problem komunikacji na lekcjach języka polskiego w kontekście poezji Wisławy Szymborskiej

Author: Jadwiga Maksym-Kaczmarek

Citation style: Maksym-Kaczmarek Jadwiga. (2016). Problem komunikacji na lekcjach języka polskiego w kontekście poezji Wisławy Szymborskiej. W: E. Jaskółowa, D. Krzyżyk, B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek; przy współpracy D. Jagodzińskiej i A. Zok-Smoły (red.), "Edukacja polonistyczna jako zobowiązanie : powszechność i elitarność polonistyki. T. 2" (S. 371-384). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jadwiga Maksym-Kaczmarek

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Problem komunikacji na lekcjach języka polskiego w kontekście poezji Wisławy Szymborskiej

Różne interpretacje wierszy Wisławy Szymborskiej *Na wieży Babel*¹ i *Wszelki wypadek*² mają jeden punkt wspólny — bez wątpienia przyjmują, że utwory te traktują o szeroko rozumianej komunikacji. W szkole średniej omawiane są różne aspekty tego zagadnienia. Jako potwierdzenie przytoczę punkt I.3.3. z *Podstawy programowej...* dla III etapu kształcenia zatytułowany *Świadomość językowa*, który brzmi: „Uczeń [...] zna pojęcie aktu komunikacji językowej i wskazuje jego składowe (nadawca, odbiorca, kod, komunikat, kontekst), dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej (np. różnice między tradycyjną komunikacją ustną lub pisaną a komunikacją przez Internet) [...]”³.

W dydaktyce języka polskiego praktyka kształcenia kompetencji językowej przez czytanie poezji nie jest niczym nowym. Postaram się pokazać zalety połączenia interpretacji z nauką o języku, a przede wszystkim przedstawić dwie propozycje lekcji z poezją Wisławy Szymborskiej, w których realizuję to założenie. Skupiłam się głównie na punkcie I.3.3. podstawy programowej, tj. kształceniu

---

¹ W. SZYMBORSKA: *Na wieży Babel*. W: EADEM: *Wiersze wybrane*. Kraków, s. 99.

² EADEM: *Wszelki wypadek*. W: EADEM: *Wiersze wybrane...*, s. 163.

³ *Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Zob. https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/podstawa_programowa_2012.pdf, s. 83–88 [data dostępu: 15.01.2016].

świadomości językowej, jednak na lekcjach tych zrealizowane będą również inne cele z różnych obszarów tego dokumentu. Proponuję jeden cykl lekcji o komunikacji, w którym z trzech lekcji szczegółowo omówię drugą i trzecią, a o pierwszej tylko krótko wspomnę.

Dlaczego typowe lekcje językowe przypominają wykłady? Dlaczego na lekcjach podejmujących tematykę komunikacji tak mało miejsca zajmuje prawdziwy dialog z uczniem? Dzieje się tak, ponieważ zazwyczaj na lekcjach językowych stosuje się strategię asocjacyjną, w której teoretycznie nie przewidziano miejsca na interpretację poezji. Przedstawienie uczniom schematu komunikacyjnego Romana Jakobsona i wykonanie kilku ćwiczeń utrwalających i sprawdzających rozumienie jego działania wydaje się logicznym posunięciem. Czy jednak nie gubimy istoty nauczania? Nie chodzi przecież tylko o to, by uczeń znał pojęcia: *nadawca, odbiorca, kanał* (niektórymi z nich operuje już od szkoły podstawowej), ale o to, by zrozumiał istotę komunikacji, by pojął, jak ważne jest prawidłowe porozumiewanie się oraz aby wiedział, jakie są konsekwencje degradacji rozmowy. Ciekawym zabiegiem dydaktycznym może być odwołanie się do emocji ucznia przez zaprezentowanie wiersza, który emocje te ujawnia. Uczeń, chłonąc wiedzę przez kanały słuchowy i wzrokowy oraz przez działanie, ćwiczenie, może również zaangażować się w odbiór tekstu przez przeżywanie. Trzeba się w coś zaangażować, żywo się czymś zainteresować, by to coś naprawdę zapamiętać⁴. Poezja stanowi doskonały tekst kultury, który analizowany pod względem językowym pozwala rozwijać językowe kompetencje uczniów i równie dobrze jak ćwiczenia językowe może pomóc w zdobywaniu wiedzy i umiejętności. Proponuję cykl lekcji poświęconych problemowi komunikacji dla klasy I szkoły średniej. Interpretacja wiersza *Na wieży Babel* udowodniła, że tekst ten może stanowić podstawę do rozważań na wspomniany temat. Tytuł utworu przenosi nas również w przestrzeń refleksji biblijnych, więc lekcje z wierszem Wisławy Szymborskiej równie dobrze mogą stanowić kontekst dla omawianej w tym czasie przez uczniów Biblii.

Cykl lekcji składa się z 3–4 jednostek lekcyjnych (w zależności od upodobań nauczyciela i czasu potrzebnego na wspólną interpretację uczniowską). Lekcja pierwsza polega na interpretacji fragmentu o wieży Babel z Księgi Rodzaju ze zwróceniem uwagi na wieloznaczność słów i wyrażań: *język, jedna mowa, jedność, po-*

---

⁴ J. POMIERSKA: *Jak pomóc uczniowi w zrozumieniu pojęć z nauki o języku?*. W: *Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów*. Red. B. NIESPOREK-SZAMBURSKA. Katowice 2012, s. 91.

mieszanie języków oraz *etapy rozwoju cywilizacyjnego Izraelitów*. Druga lekcja w cyklu byłaby tą właściwą — wychodząc od czytania tekstu Szymborskiej i od swobodnej rozmowy na temat komunikacji, przedstawiamy schemat komunikacji Romana Jakobsona i na podstawie schematu prowadzimy pogłębioną interpretację i analizę wiersza *Na wieży Babel*. Dzięki takiemu praktycznemu zastosowaniu schematu utrwalamy go w pamięci uczniów. Istotą lekcji trzeciej będzie interpretacja wiersza *Wszelki wypadek*, ponieważ jego treść realizuje temat lekcji, tj. problem komunikacji niewerbalnej. Interpretacja tekstu pomoże uczniom zrozumieć i przyswoić zasady efektywnej komunikacji. Dodatkowo uczniowie wypowiedzą się na tematy związane z empatią oraz uzasadnią stosowanie w języku utartych sformułowań, sloganów. Podczas tej lekcji przewidziana jest również dyskusja na temat komunikacji przez Internet oraz bliższe poznanie specyfiki komunikacji pozawerbalnej. Jak już wspomniałam, skupię się na lekcjach drugiej i trzeciej, ponieważ realizują one założenie kształcenia kompetencji językowych przez interpretację poezji, a w opisie pierwszej przedstawię jedynie swój pomysł na lekcję typowo literacką.

Opis lekcji pierwszej

Uczniowie czytają fragment o wieży Babel z Księgi Rodzaju. Zwracamy uwagę na biblijny styl, specyfikę Biblii, jej wieloznaczność. Warto przy tej okazji wykorzystać różne słowniki, np. słownik synonimów i wyrazów bliskoznacznych, słowniki języka polskiego czy słowniki symboli. Ponieważ słowniki papierowe są nieporęczne i zazwyczaj szkoły nie dysponują wystarczającą ich liczbą, tak by każdy uczeń miał do nich dostęp, można taką lekcję przeprowadzić w sali komputerowej i pokazać uczniom internetowe wersje wspomnianych słowników. Na ich podstawie uczniowie mogą znaleźć różne znaczenia słów: *mowa, słowo, jedność, język, pomieszanie języków, rozproszenie*. Mają zdecydować, które z wydzielonych znaczeń mogą pomóc w interpretacji, a następnie, odnosząc się do tekstu, zbudować z tych informacji kilka argumentów interpretacyjnych. Chodzi tu nie tylko o pracę ze słownikiem, ale przede wszystkim o odejście od utartej, schematycznej interpretacji opowieści o wieży Babel jako wyjaśnienia fenomenu istnienia różnych języków na świecie. Warto w trakcie interpretacji wyznaczyć etapy rozwoju cywilizacyjnego

Izraelitów oraz zaaranżować dyskusję z uczniami na temat stosunku Boga do osiągnięć kultury materialnej. Następnie przedstawiamy uczniom obraz Pietera Bruegla *Wieża Babel*, omawiamy go i interpretujemy w kontekście biblijnej historii.

Opis lekcji drugiej

Proponowany temat lekcji: *Rozmowa? Kilka słów o komunikacji.*

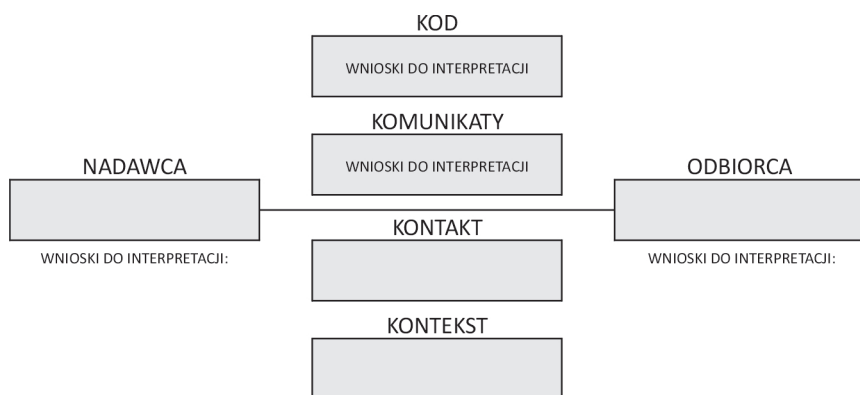
- 1) Nauczyciel, nie podając tematu lekcji, odtwarza fragment głośnego programu publicystycznego, w którym występują kłócące się osoby, na zasadzie: każdy mówi, nikt nie słucha. Na tablicy wiesza obraz pracujących na budowie robotników. Fotografia i fragment debaty mają być tylko formą sytuacji motywacyjnej, dlatego nic nie wyjaśnia uczniom; oni sami zwrócą na nie uwagę i wrócą do tej sytuacji podczas interpretacji utworu *Na wieży Babel*.
- 2) Następnie nauczyciel rozdaje uczniom tekst wiersza *Na wieży Babel*, ale nie podaje jego tytułu, by naprowadzić ich na inne interpretacje niż tylko te wynikające z kontekstu biblijnego. Zachęca uczniów do krótkiej rozmowy na temat tekstu, podczas której zbiera wolne skojarzenia i myśli uczniów odnoszące się do treści wiersza.
- 3) Nauczyciel kolejno przerywa wolną interpretację uczniów, zapisuje na tablicy hasło KOMUNIKACJA i pyta: *Co jest konieczne, by zaistniała komunikacja?*. Nie podaje żadnej definicji, lecz w czasie burzy mózgów zbiera informacje, które kojarzone są ze wskazanym terminem. Zapisuje wszystkie trafne odpowiedzi uczniów na tablicy. Uczniowie, kierowani odpowiednio przez pytania nauczyciela, prawdopodobnie sami odkryją coś zbliżonego do schematu Romana Jakobsona. Jeżeli będą aktywnie brać udział w pogadance, wystarczy, że nauczyciel podsumuje i uzupełni ich wiedzę o dokładniejsze informacje, pokazując np. planszę ze schematem komunikacji językowej.
- 4) Aby lepiej zapamiętać elementy schematu⁵, uczniowie mają za zadanie uzupełnić je wiadomościami wynikającymi ze zrozumienia formy i treści utworu Wisławy Szymborskiej. Zadanie samo w sobie nie będzie łatwe, ponieważ mamy do czynienia

---

⁵ Każdy uczeń powinien otrzymać schemat w formacie A4.

nie tylko z jednym komunikatem, lecz z wieloma, dlatego też prosimy uczniów, by notowali wszystkie wątpliwości, jakie rodzą się podczas analizy wiersza, w oparciu o schemat 1.

Polecenie: Uzupelnij schemat informacjami z wiersza „Na wieży Ba-bel”. Zanutuj równiez wszystkie wątpliwości i skojarzenia, jakie rodzą się w twojej głowie podczas czytania wiersza pod kątem zagadnienia komunikacji.

Schemat 1. Schemat komunikacyjny Romana Jakobsona do wypełnienia przez ucznia refleksjami z wiersza *Na wieżę Babel*

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładowe rozwiązania zadania: **nadawcy** — wielu i bardzo różni; **odbiorcy** — brak; **komunikaty** — bardzo różne, pytania i odpowiedzi, krótkie stwierdzenia, czasem coś w rodzaju małych opowiadań, w których pobrzmiwają różne historie, np. miłosne; **kod** — język mówiony, ponieważ wiersz stanowi coś na kształt rozmowy, lub język pisany, ponieważ jest to utwór, tekst drukowany (prosimy uczniów o wskazanie wyznaczników języka mówionego i języka pisanego w utworze), różne style, styl potoczny miesza się ze stylem poetyckim (prosimy uczniów o wskazanie wyznaczników tych dwóch stylów); **kontakt** — brak, nikt nikogo nie słucha; **kontekst** — zbieramy różne propozycje uczniów, być może uczniowie wskażą sytuację braku porozumienia jak na wieży Babel lub powrócą do filmu i fotografii z początku lekcji.

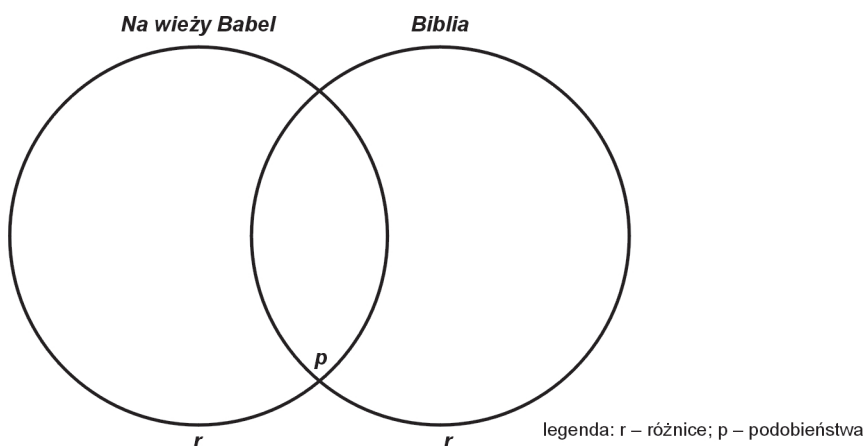
5) Nauczyciel wprowadza tytuł wiersza i odczytuje go jeszcze raz w kontekście biblijnym. Prosi uczniów o przypomnienie, czym była wieża Babel (tę wiedzę zdobyli na poprzedniej lekcji). Dalej uczniowie zastanawiają się, dlaczego tytuł wiersza Wisławy Szymborskiej brzmi *Na wieży Babel*, a nie np. *Wieża Babel*. Co

do interpretacji wnosi zastosowanie tego przyimka? Dodatkowo nauczyciel prosi uczniów, by wyobrazili sobie sytuację opisaną w wierszu.

- 6) Następnie uczniowie porównują sytuację biblijną do sytuacji przedstawionej w wierszu.

Polecenie: *Porównaj sytuację biblijną z sytuacją przedstawioną w wierszu „Na wieży Babel”. Wskaż podobieństwa i różnice (schemat 2.).*

Schemat 2. Propozycja sporządzenia notatki ukazującej podobieństwa i różnice między dwoma tekstami: utworem Wisławy Szymborskiej *Na wieży Babel* i biblijną opowieścią o wieży Babel

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładowe rozwiązanie zadania: **różnice** — w Biblii Bóg ingeruje w poczynania bohaterów, a w utworze *Na wieży Babel* — nie; **podobieństwa** — w obydwu przypadkach bohaterowie historii rezygnują lub są zmuszeni do rezygnacji z jedności, wspólnoty. Inne wnioski, które można wysnuć przez porównanie tych dwóch utworów: nie musiało nastąpić biblijne pomieszanie języków, by ludzkość nie potrafiła się porozumieć, bo choć mówimy tym samym językiem, nasze cele komunikacyjne są sprzeczne; interpretacja zarówno biblijnej historii, jak i wiersza Szymborskiej podaje w wątpliwość możliwość istnienia idealnej jedności między ludźmi.

- 7) Nauczyciel prowadzi z uczniami rozmowę o tekście. Ważne, by nie tylko wymagał od nich tworzenia tez interpretacyjnych, ale przede wszystkim — by zwracał szczególną uwagę na to, czy uczniowie potrafią uargumentować swoją odpowiedź/domysł przez wskazanie odpowiednich cytatów w funkcji argumen-

tacyjnej. Taki sposób prowadzenia rozmowy z uczniem to nic innego, jak konkretne ćwiczenia w argumentowaniu i rozwijanie uczniowskiej sprawności językowej. Pytania stanowią tylko podpowiedzi dla nauczyciela, jak nakierować ucznia, jak zachęcić go do pogłębionej analizy. Najlepiej, aby uczniowie sami w żywole rozmowy dostrzegali ważne dla rozumienia sensu utworu niuanse, szczegóły i potrafili je skomentować. Przedstawię kilkanaście propozycji pytań, które mogą pomóc w interpretacji.

Przykładowe pytania do tekstu:

- *Dlaczego pytania w utworze pozostają bez odpowiedzi? Jeżeli uczniowie nie zauważą tego wcześniej, prosimy o wskazanie jednego pytania, co do którego wydaje się, że w wierszu zawarto odpowiedź;*
- *Dlaczego pytanie: „która godzina?” otwiera tekst?; W jakich sytuacjach zadaje się takie pytanie?; Jaką funkcję pełni ono zwyczajowo, a jaką funkcję pełni w tekście?;*
- *Dlaczego przez odpowiedź: „nie wiem” i „nie chcę wiedzieć” nie otrzymujemy wyczekiwanej informacji?; W jaki sposób (z jakim zabarwieniem emocjonalnym) mógłby być wypowiedziany ostatni wers wiersza?; Dlaczego akurat w ten sposób autorka zamyka swój utwór?.*

Kolejno przyglądamy się graficznej budowie wiersza:

- *Dlaczego początkowo kwestie wypowiedziane przez bohaterów są długie, szczegółowe, rozbudowane, bogate w słowa, a im bliżej końca tekstu, tym bardziej się on rozrzedza?;*
- *Dlaczego początkowo język jest piękny, a z czasem staje się coraz prostszy, prymitywny?;*
- *Jaką funkcję, poza rozdzieleniem tekstu na dwie części, może pełnić kursywa?;*
- *Dlaczego w wierszu występują różne osoby i dwa rodzaje gramatyczne?;*
- *Kto z kim próbuje rozmawiać: kobieta i mężczyzna czy wiele kobiet i mężczyzn?.*

8) Już odpowiadając na te pytania i zbierając wnioski, uczniowie mogą „wejść” na różne drogi interpretacyjne. Im bardziej różnią się ścieżki interpretacji, tym bogatsze mogą być ćwiczenia w argumentowaniu. Uczniom może wydawać się, że utwór przedstawia np. kłótnię kochanków lub że to nie żadna „poszarpana” rozmowa, tylko zapis wielu podsłuchanych głosów. W każdym wypadku, jeżeli uczniowie uargumentują swoją tezę, **znajdując jej potwierdzenie w tekście**, będą mieli rację.

Jeżeli wykrystalizują się dwie drogi interpretacji, nauczyciel może uatrakcyjnić lekcję przez zainicjowanie debaty (a raczej dyskusji) dwóch grup interpretacyjnych. Jedna grupa za pomocą argumentów będzie przekonywała drugą, że jej argumentacja i rozumienie tekstu są trafniejsze. Nie zapominajmy jednak, że uczniów trzeba dobrze przygotować do tego typu aktywności. Dajemy im w grupach czas na przygotowanie i zapisanie argumentów, uszeregowanie ich według uznania. Wybieramy po trzech reprezentantów z każdej grupy, którzy będą się wypowiadali. Nauczyciel przypomina także o zasadach dobrej debaty, o przestrzeganiu czasu wypowiedzi, o słuchaniu siebie nawzajem po to, by trafnie i dobitnie sformułować kontrargument. W tym przypadku może odwołać się do obejrzanego na początku lekcji hałaśliwego fragmentu programu publicystycznego. Prosimy, by uczniowie zwrócili uwagę na utarte schematy językowe, związki frazeologiczne. Powinni również wyobrazić sobie sytuację przedstawioną w utworze i wczuć się w emocje, przeżycia bohaterów. Oczywiście nie wyłaniamy zwycięskiej interpretacji, ale nagradzamy uczniów za przekonującą argumentację, co ważniejsze — informujemy ich o tym, że nie da się orzec, która interpretacja jest „lepszą”, a oceny (czy inna forma nagrody), które otrzymują, są efektem ich zaangażowania w lekcję.

Gdyby jednak uczniowska interpretacja nie poszła w tym kierunku lub gdyby klasa nie była aktywna i przyzwyczajona do wyciągania wniosków, nauczyciel może nadal próbować aktywizować uczniów i budować interpretację przez zadawanie kolejnych, już bardziej szczegółowych pytań:

- *Czym charakteryzuje się męski, a czym kobiecy sposób wypowiadania się w tekście?*
- *Czym różni się on od znanego tobie sposobu?*
- *Jak zmieniają się stany emocjonalne kobiety, a jak mężczyzny?; Co jest powodem zmiany?*
- *Jaki związek dostrzegasz między tymi bohaterami i co o nim świadczy?*
- *Ułóż kilka spójnych historii łączących te wszystkie pytania i odpowiedzi w jedną całość.*

9) Ostatecznie, nieważne czy po debacie, czy po dalszej rozmowie, nauczyciel stawia ostatnie pytania, które są zarazem podsumowaniem tej lekcji i wprowadzeniem w kolejną:

- *Dlaczego bohaterowie nie nawiązali ze sobą kontaktu?*
- *Czy do porozumienia wystarczy tylko słowa?.*

Pytanie te pomogą zainicjować rozmowę na temat KONTAKTU.

- 10) W ramach pracy domowej nauczyciel rozdaje uczniom wiersz Wisławy Szymborskiej *Wszelki wypadek* do przeczytania w domu. Zadaniem uczniów jest zapisanie na kartce wszystkich wolnych skojarzeń.

Opis lekcji trzeciej

Proponowany temat lekcji: *Gdy brakuje słów...*

- 1) Zanim uczniowie odczytają swoje prace domowe, nauczyciel prosi ich, by sporządzili kilkuzdaniową refleksję na temat: *szczęścia w nieszczęściu*. Informuje uczniów, że te notatki będą im pomocne w drugiej połowie lekcji.

Polecenie: *Napisz kilkuzdaniową notatkę/refleksję na temat „szczęścia w nieszczęściu”. Jaką sytuację określiłbyś/określiłabyś takim zwrotem?*

Nauczyciel w tym czasie zbiera, czyta i notuje skojarzenia, które najczęściej występowały w pracach domowych. W ten sposób pozna stopień zrozumienia przez uczniów tekstu *Wszelki wypadek* i będzie wiedział, od czego rozpocząć wspólną uczniowską interpretację. Zapisy sporządzone przez uczniów na marginesie tekstu prawdopodobnie będą się odnosiły głównie do pierwszego odbioru, literalnych znaczeń, pierwszych wrażeń.

- 2) Następnie nauczyciel odczytuje tekst wiersza z zaangażowaniem i zrozumieniem. Wyróżnia brzmieniowo fragment: *Więc jesteś? Prosto z uchylonej jeszcze chwili? / Sieć była jednooka, a ty przez to oko?/ Posłuchaj, / jak mi prędko bije twoje serce*. Dodatkowo robi pauzę po słowie: *posłuchaj*. Zmiana intonacji lub inne zabiegi prozodyczne w wyznaczonych miejscach w tekście mają na celu skupienie szczególnej uwagi uczniów akurat na tym fragmencie, by wybrzmiał on w ich uszach. Chodzi przecież o doznanie artystyczne.
- 3) Po odczytaniu tekstu nauczyciel pyta uczniów, o czym jest ten wiersz. Odpowiedzi będą się pokrywały z pracą domową. Najczęstsze odpowiedzi⁶:

---

⁶ Przytaczam odpowiedzi uczniów z lekcji przeprowadzonej podczas praktyk w II LO w Rudzie Śląskiej.

tekst jest o wydarzeniu, które się nie wydarzyło; wiersz opowiada o tym, że ktoś uniknął jakiegoś nieszczęśliwego wypadku; wiersz mówi o dowolnej katastrofie (każdy wypadek pasuje do sytuacji opisanej w wierszu).

- 4) Następnie nauczyciel prosi uczniów, aby przyjrzeni się wnikliwie pierwszej zwrotce. Pyta, co zauważają. W tym czasie zapisuje na tablicy taki oto schemat:

WCZEŚNIEJ	PÓŹNIEJ
BLIŻEJ	DALEJ
KOMUŚ	NIE TOBIE

(odpowiedzi: 1. teraz, 2. tu, tutaj, 3. tobie, mi, jemu, jej — w zależności od osoby).

Nauczyciel podaje polecenie: *Czego brakuje? Wyznacz środek między dwiema opozycjami.*

Zadanie ma na celu uświadomienie uczniom, że wiersz pomija sytuację, która dzieje się TU i TERAZ i zdarza się NAM. Mam jednak świadomość, że zadanie nie jest oczywiste i uczniowie mogą nas zaskoczyć lub odwrotnie — zupełnie nie zrozumieją polecenia.

- 5) Nauczyciel prowadzi z uczniami rozmowę na temat wiersza *Wszelki wypadek*.

Przykładowe pytania i polecenia, które pomogą „otworzyć” tekst:

- Jakie to formy czasownika: „zdarzyło się”, „zdarzyć się”?; Co do rozumienia tekstu wnosi ta informacja?; Jaką formę przybierają inne czasowniki w tekście?;
- Cemu służy takie nagromadzenie możliwości interpretacji co do czasu i miejsca zdarzenia?;
- Jaką funkcję pełni spójnik „bo”?; Jaki rejestr stylistyczny wprowadza taki spójnik?;
- Kiedy używamy sformułowania „na szczęście”?; Po zadaniu tego pytania nauczyciel powraca do uczniowskiej notatki z początku lekcji!;
- Prosimy uczniów o wyjaśnienie antytezy: „Na szczęście tam był las. / Na szczęście nie było drzew.”;
- Przyglądamy się brzmieniowemu i gramatycznemu wyglądowi wersów: „Na szczęście szyba, hak, belka, hamulec, / framuga, zakręt, milimetr, sekunda”. Cemu służy takie nagromadzenie rzeczowników?; Co wspólnego ze sobą mają te wyrazy?;
- Z jakim związkiem frazeologicznym kojarzy Ci się ten wers: „Na szczęście brzytwa pływała po wodzie”? Wyjaśnij związek frazeologiczny. Co jego znacznie wnosi do interpretacji tekstu?;

- „Wskutek”, „ponieważ”, „jednak”, „pomimo” – jakie to części mowy?; Jaką funkcję pełnią w języku?; Co oznacza ich nagromadzenie w utworze?;
- Znajdź w słowniku frazeologicznym wyrażenia: „o krok”, „o włos”. Kiedy używamy tych sformułowań?;
- Wyjaśnij związek frazeologiczny: „zbieg okoliczności”;
- Zastanów się, jakich emocji doświadcza bohater tego tekstu.

6) Po takiej wnikliwej analizie warto zebrać dotychczasowe wnioski i zapisać je na tablicy. Propozycje⁷: utwór prezentuje wiele wykluczających się możliwości; brak konkretnej osoby w utworze/bohatera utworu, wciąż mowa o KIMŚ, być może o KAŻDYM; w utworze występuje wiele utartych sformułowań językowych, związki frazeologiczne, wiele słów, które nie potrafią „się wypowiedzieć”; podmiot nie potrafi wyrazić czegoś za pomocą słów, dlatego tak wielu ich używa.

7) Nauczyciel prosi uczniów, by samodzielnie odczytali w skupieniu ostatnią zwrotkę oraz zastanowili się nad odpowiedziami na pytania:

- Skąd znasz pytanie: „więc jesteś?”; Jaką funkcję pełni to pytanie i co wyraża?; Dlaczego autorka zastosowała spójnik „więc” i jaką funkcję on pełni?;
- Poruszamy wyobraźnię uczniów: Wyobraź sobie jednooką sieć (pętla). Jakie znaczenia symboliczne i jakie skojarzenia niesie ze sobą ten wyraz?; Jakie nowe znaczenia niesie ze sobą wers: „Sieć była jednooka, a ty przez to oko?”;
- Czemu nie może nadziwić się podmiot liryczny?; Co oznacza neologizm „namilczeć się”⁸?
- O co prosi bohatera lirycznego podmiot liryczny?;
- Dlaczego podmiot liryczny słucha akurat czyjeś bicia serca?; Jakie informacje o podmiocie lirycznym możemy uzyskać na podstawie analizy jego zachowania?;
- Nazwij postawę podmiotu lirycznego jednym słowem (empatia).

8) Aby podsumować lekcję, nauczyciel zadaje uczniom pytanie: *W jaki sposób wiersz wpłynął na twoje rozumienie komunikacji?*. Jeżeli uczniowie nie dostrzegą tego wcześniej, nauczyciel może poka-

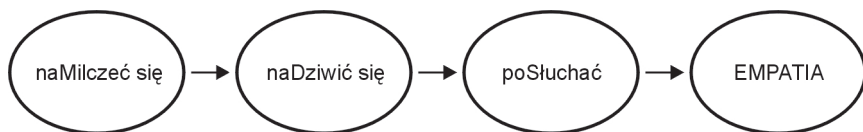
---

⁷ W tym miejscu również powołuję się na wnioski uczniów z lekcji przeprowadzonej podczas praktyk w II LO w Rudzie Śląskiej.

⁸ Warto zainicjować rozmowę o milczeniu i o słuchaniu, np. *Jak obca wydaje się ludziom czynność milczenia, skoro wyraz „namilczeć się” jest wciąż poza rejestrem potocznym?*.

zać, że przez wykorzystanie tak wielu schematów językowych oraz zastosowanie toposu niewyraźności Wisława Szymborska sygnalizuje, iż czasem w języku po prostu brakuje słów, a werbalizm się wyczerpał. W poprowadzeniu rozważań może pomóc uzupełnienie schematu 3.

Werbalizm się wyczerpał, aby zrozumieć drugiego człowieka, trzeba...

Posłuchaj, jak MI prędko bije TWOJE serce...

Schemat 3. Propozycja schematycznego przedstawienia wniosków po interpretacji wiersza Wisławy Szymborskiej *Wszelki wypadek*

Źródło: Opracowanie własne.

- 9) Wypełnienie schematu zwięźczy rozmowa o empatii, prowadzona w oparciu o konkluzje z poprzedniej lekcji. Na podstawie dwóch utworów: *Na wieży Babel* i *Wszelki wypadek* uczniowie wyciągają wnioski co do zasad skutecznej komunikacji. Pytania pomocnicze: *Dlaczego bohaterowie wiersza „Na wieży Babel” nie potrafili się porozumieć?; Dlaczego nasza komunikacja jest nieskuteczna?*
- 10) Uczniowie tworzą „dekalog komunikacji interpersonalnej”, biorąc pod uwagę tylko rozmowy prowadzone twarzą w twarz. Nauczyciel przy tej okazji informuje, że naukowcy szacują, iż mowa ciała i głos stanowią aż 93,0% treści komunikowanych przez człowieka⁹: 55,0% znaczenia zawartego w przekazywanej idei tworzą niewerbalne elementy wizualne (gesty, postawa, mimika), 38,0% znaczenia wynika z niewerbalnych elementów zależnych od głosu, innymi słowy — ze sposobu, w jaki słowa są wypowiedane (ton, barwa, tempo), a tylko 7,0% znaczenia pochodzi z samych słów (z treści)¹⁰.
- 11) Kolejnym etapem lekcji będzie dyskusja, podczas której uczniowie rozważą problem przeniesienia komunikacji międzyludzkiej w przestrzeń wirtualną. Dyskusję może otworzyć pytanie: *Skoro*

⁹ A. PEASE, B. PEASE: *Mowa ciała*. Poznań 2010, s. 31.

¹⁰ M. MCKAY, M. DAVIS, P. FANNING: *Sztuka skutecznego komunikowania się*. Gdańsk 2004, s. 59.

szacuje się, że 93,0% komunikatu odbieranego stanowią przekaz niewerbalny i głos, a tylko 7,0% — przekaz słowny, to skąd bierze się tak ogromna popularność komunikacji internetowej?. Nauczyciel prosi uczniów, by operowali pojęciami poznanymi na poprzedniej lekcji. Warto poruszyć kwestie: specyficznego nadawcy i odbiorcy oraz możliwości ich kreacji, różnych rodzajów kodów oraz ingerencji w kod w procesie komunikacji internetowej, a także sposobów wyrażania emocji w komunikacji internetowej.

- 12) Jako podsumowanie lekcji uczniowie rysują sylwetkę człowieka i zaznaczają na niej wszystkie składowe komunikacji niewerbalnej, takie jak: mimika, postawa ciała, budowa ciała, układ rąk, ton głosu, tempo mówienia, gesty, kontakt wzrokowy, ruch oczu, układ ust, wygląd fizyczny, stany fizjologiczne widoczne na twarzy i w innych miejscach ciała, posiadane gadzety, rekwizyty.

Ciekawą propozycją może być obejrzenie przez uczniów w domu filmu dokumentalnego *Tajemnice mowy ciała*. Nauczyciel może również zaproponować wspólne oglądanie tego filmu po lekcjach.

Priorytetem było dla mnie utrzymanie na lekcjach równowagi między interpretacją a kształceniem językowym. Jedno powinno wynikać z drugiego, a aby tak było, utwór liryczny musi się w jakiś sposób wiązać z danym zagadnieniem językowym (np. traktować o języku, nieść daną wiedzę językową lub swoją budowę zmuszać do refleksji nad danym zagadnieniem językowym), sama interpretacja nie może zaś się odbyć bez odwoływania się do kompetencji językowej. Mam świadomość, że propozycje lekcji zawierają więcej treści i metod, niż można wykorzystać podczas 2–3 jednostek lekcyjnych, lecz chodzi mi głównie o pokazanie jak największej liczby pomysłów na połączenie nauki o języku z czytaniem poezji oraz danie nauczycielowi pewnej swobody wyboru. Schematy lekcji są na tyle uniwersalne, że można nie tylko zmienić metodologię interpretacji tekstu literackiego, ale i metody pracy z uczniem. Słabością tych propozycji może wydawać się zbyt częste stosowanie metod opartych na rozmowie i dyskusji, szczególnie gdy klasa jest nieaktywna lub nauczyciel nie radzi sobie z aktywizowaniem uczniów. Jednak w jaki sposób nauczyć uczniów poprawnego komunikowania się, jeśli nie przez ćwiczenia w rozmowie?

Jadwiga Maksym-Kaczmarek

The problem of communication on Polish lessons in context of Wisława Szymborska's poetry

Summary

This article presents two scenarios of the Polish language classes for first-year high school students devoted to the problem of interpersonal communication. These scenarios implement the idea of developing language competence skills in conjunction with interpretation of poetry. In the presented propositions, two poems of Wisława Szymborska: *Na wieży Babel* and *Wszelki Wypadek* were analysed. The scenarios of classes were prepared according to two strategies of teaching: emotional and problematic.

Keywords: interpersonal communication, language competence, interpretation, Wisława Szymborska, Polish in high school

Ядвига Максим-Качмарек

Проблема коммуникации на уроках польского языка и литературы в контексте поэзии Виславы Шимборской

Резюме

В статье представлены два предложения уроков польского языка и литературы для первого класса в школе последнего этапа среднего образования в Польше, во время которых рассматривается проблема межличностного общения. На уроках реализуется принцип объединения формирования языковой компетенции с интерпретацией поэзии. С этой целью используются два произведения Виславы Шимборской: *На Вавилонской башне*, *Всякий случай*. Схемы уроков подготовлены согласно двум стратегиями обучения: эмоциональной и проблемной.

Ключевые слова: межличностное общение, языковая компетенция, интерпретация, Вислава Шимборска, польский язык и литература на последнем этапе среднего образования в польской школе